

„NIKOMU TO NEHOVOR“: RODINNÉ TAJOMSTVÁ, POCIT NEISTOTY A NAVIGOVANIE „ODLIŠNOSTI“ U ŽIDOVSKÉJ MINORITY NA SLOVENSKU

Katarína Očková (Ústav sociálnej antropológie FSEV, Univerzita Komenského v Bratislave)

„Moje deti a vnúčatá sa dozvedeli o mojom židovstve a o tom, čo som zažila počas vojny, až v roku 1998.“ Jedného daždivého dňa v 1997 u Mileny doma zazvonil telefón s prosbou, aby sa zapojila do výskumného projektu zaznamenávajúceho zážitky preživších holokaust.¹ Na obdobie, keď sa schovávala spolu s rodičmi, sa spomínalo ťažko, ale uvedomovala si dôležitosť toho, „aby ľudia vedeli, čo sa dialo“. „Dva týždne pred rozhovorom som ani nemohla spať,“ zdôverila sa Milena a v jej hlase bolo cítiť nervozitu spojenú so spomienkami na toto obdobie. Predtým sa doma o týchto témach nerozprávalo. „Vydala som sa mimo židovskej komunity a nechcela som, aby moje deti cítili, že sú iné, ako ich spolužiaci a kamaráti,“ vysvetľuje Milena prečo o svojom židovstve dovtedy deťom nerozprávala.² „Bála som sa antisemitizmu.“ Strach o svojich potomkov, neistota a snaha ochrániť ich pred možnou diskrimináciou motivovali mnohých preživších, tak ako Milenu, aby svoje židovské korene utajovali na verejnosti, ale často aj v kruhu najbližšej rodiny.

Vedieť, odkiaľ človek pochádza, zohráva dôležitú úlohu pri vnímaní seba samého vo vzťahu k iným (Carsten 2000, 2007b; Strathern 1999). Keď sa však táto vedomosť po čase ukáže byť nepravdivá alebo len čiastočná, u mnohých ľudí sa vytvorí potreba pátrať po tom, kým vlastne sú a kam patria. Tento článok skúma skúsenosti mladých slovenských Židov – vnúchat preživších holokaust alebo tzv. tretej povojnovej generácie, ktorí objavili svoje židovské korene až neskôr v ich živote odkrytím rodinného tajomstva a sleduje, čo takéto zistenie spôsobuje.

Židovská identita, jej ambivalentnosť a heterogenita, je téma, ktorej sa venuje mnoho sociálnych vedcov. Sledujú identitu preživších holokaust a jeho dopad na ich každodenný život (pozri napr. Salner 1997, 2000, 2017; Vrzgulová 2017), vnímanie židovstva ich deťmi – teda tzv. druhou generáciou (Salner 2011; Hamar 2008; Heitlinger 2006; Kidron 2009; Hirsch 2008; Feuchtwang 2007) a v posledných rokoch sa objavujú aj štúdie skúmajúce identifikáciu tretej povojnovej generácie (Očkova 2020; Gažovičová 2011; Leichtová 2006).

Mnohé z týchto štúdií ukazujú, že židovská identita skúmaných poholokaustových generácií má situačný charakter a je sociálne konštruovaná, ovplyvnená životnými skúsenosťami a vzťahom medzi individuálnym vnímaním židovskej kultúry, holokaustu a antisemitizmu, štátu Izrael, ich osobných (a rodinných) histórií a kultúry majoritnej spoločnosti, v ktorej žijú (Abram 2005; Mars 2000; Dencik 2006; Salner 2000, 2011; Očkova 2020; Gažovičová 2011).³

Medzigeneračný prenos spomienok a zážitkov prispieva k formovaniu procesov identifikácie jednotlivých členov rodiny, (re)produkcií rodinnej pamäti a vytváraniu aj pretváraní ich vzťahu k minulosti (pozri Hamar 2008; Welzer, Mollerová a Tschuggnallová 2010; Salner 2000, 2011, 2017), ktorý má dopad na ich prítomnosť, aj na predstavy o budúcnosti (Carsten 2007a; Das 2007). Okrem toho, čo je odovzdávané a komunikované, je pre tieto procesy a formovanie rodinnej pamäti dôležité aj to, o čom sa mlčí – čo sa nekomunikuje a prečo (pozri Očkova 2020; Vrzgulová 2017; Salner 2017). V tomto článku sa zameriavam na stratégie zahaľovania a navigovania židovstva a informácie o ňom, sledujúc skupinu mladých Židov, ktorí sa o svojom židovstve dozvedeli až neskôr v ich živote, práve kvôli stratégiám opatrného zahaľovania ich rodičov a starých rodičov.

Získanie novej informácie o príbuzenstve a predkoch ovplyvňuje podľa Marilyn Strathern (1999: 68 – 78) vnímanie seba samého u jednotlivca a – vzhľadom na prepojenie s osobnými vzťahmi – táto získaná informácia mení jeho pocit týkajúci sa toho, kam patrí, a má moc pretvárať vzťahy samotné. V tomto príspevku ukážem, že odhalenie židovských koreňov bolo pre mladých ľudí takouto „konštitutívnou informáciou“ (Strathern 1999), a to nielen pre jej komunikovanie príbuzenských väzieb, ale aj preto, že komunikuje príbuzenskú, náboženskú a politickú informáciu súčasne. Odkrytie rodinného tajomstva zahaľujúceho židovstvo zmenilo ich pohľad na rodinnú históriu, vnímanie seba samých, toho kam patria, a tiež ich vzťah k priateľom a známym, nežidom a aj štátu. Pre veľa mladých Židov prinieslo získanie tejto informácie uvedomenie si, že nie sú tým, kým si mysleli,

že sú. Pocit zmätenia bol sprevádzaný potrebou porozumieť, prečo pred nimi túto informáciu ich rodičia a starí rodičia tak dlho tajili, a taktiež prečo ich pri jej prezradení varovali, aby o nej nikomu nerozprávali. Tento príspevok poukáže na úlohu „kritických udalostí“ (Das 1995, 2007; Feuchtwang 2007, 2011), ako bol napríklad holokaust, a ich vplyv na každodenný život preživších a ich potomkov (pozri tiež Hirsch 2008; Kidron 2009), spolu so stratégiami opatrného zahaľovania „odlišnosti“. Ukáže aj produktivitu tajomstiev (Simmel 1906; Jones 2014) v kontexte neistoty a pocitu nebezpečenstva.

Vnímaná potreba opatrnosti je zakorenená v lokálnom historicko-politickom kontexte, kde židovská minora, na území terajšej Slovenskej republiky, bola vždy označovaná ako cudzí element spoločnosti (Klein-Pejšová 2009, 2015). Jej vzťahy s majoritou boli samozrejme výrazne ovplyvnené udalosťami minulého storočia. Hoci Slovenský štát nebol priamo okupovaný nacistami (až do ich invázie v 1944), bola to jediná krajina v Európe, ktorá dobrovoľne deportovala svoju židovskú populáciu a zaplatila 500 ríšskych mariek za každú deportovanú osobu (Kamenec 2002: 19 – 21, 1991). Viac ako štyri desaťročia po skončení druhej svetovej vojny táto ťaživá minulosť a holokaust boli tabu (Salner 2020; Vrzgulová 2020), kým komunistický režim ďalej perzekvoval a sledoval svojich židovských obyvateľov (Bumová 2006; Heitlinger 2006; Salner 2000). Napriek demokratizácii po Nežnej revolúcii slovenskí Židia hovoria o antisemitizme ako o prítomnom, hoci latentnom, a pociťujú stálu neistotu.

Prezentovaný materiál bol nazbieraný počas môjho štrnásťmesačného intenzívneho etnografického výskumu v židovskej komunite v Bratislave medzi rokmi 2012 a 2014 a doplnený dátami z neskorších opakovaných návštev komunity a pokračujúcich rozhovorov s informátormi, ktorí sa mi stali priateľmi.⁴ Tento výskum bol založený na kvalitatívnych metódach, ako zúčastnené pozorovanie, hĺbkové rozhovory, metóda oral history, fokusové skupiny a archívny výskum.

Výskumná vzorka pozostávala z troch generácií slovenských Židov vo veku od osemnásť do deväťdesiatpäť rokov v čase výskumu, teda preživších holokaust, ich detí, ktoré vyrastali počas socializmu a vnúčat, ktoré dospievali po novembri 1989. V tejto práci používam pojem generácia tak, ako ho používali moji informátori, na označenie rozdielov v rámci rodinných vzťahov

(starí rodičia, rodičia a deti/vnúčatá), ktoré sa tiež prelínajú s rôznymi životnými skúsenosťami a zážitkami týchto skupín na spoločenskej úrovni, napríklad z času vojny a holokaustu, alebo socializmu, ktoré do veľkej miery ovplyvnili ich produktívny život. Hĺbkové a oficiálne orálnohistorické rozhovory som robila s viac ako sedemdesiatimi informátormi. V tejto vzorke boli ľudia aktívni v rôznych zložkách komunity, ale aj takí, ktorí sa na živote komunity nezúčastňovali (na nich som získala kontakt metódou „snehovej gule“, postupne od ľudí, s ktorými som robila rozhovory). Tieto rozhovory som, vždy keď to bolo možné, postupne uskutočnila s viacerými generáciami v rámci jednotlivých rodín. To mi umožnilo zasadiť zdieľané informácie do kontextu príbehov, o ktoré sa so mnou podelili príbuzní zo starších alebo mladších generácií, a následne analyzovať rôzne praktiky a stratégie navigovania židovstva medzi tromi povojnovými generáciami a sledovať sociokultúrny medzigeneračný prenos a vplyvy rôznych politických režimov a osobných či rodinných zážitkov na tento proces.

Táto štúdia sa sústreďuje na tretiu povojnovú generáciu a dopĺňa obraz dátami z rozhovorov s prvou a druhou generáciou, približujúc ich motivácie a stratégie opatrného zahaľovania židovstva. Pre účely tohto príspevku som vybrala sedem predstaviteľov tretej pohlolokaustovej generácie, ktorých príbehy ilustrujú prítomný fenomén odkrývania rodinného tajomstva o židovských koreňoch a tiež ukazujú spektrum zahaľovania, odvodňovania, odkrývania a vysporadúvania sa s touto informáciou a odkrytou rodinnou históriou. Tieto príbehy sú doplnené skúsenosťami dvoch informátorov, taktiež z tretej povojnovej generácie, ktorí navzdory tomu, že o svojom židovstve vedeli a vyrastali v praktizujúcich rodinách, boli vedení k stratégiám opatrného zahaľovania ich židovstva pred nežidmi. Všetci sú vnúchatami aspoň jedného starého rodiča, ktorý prežil holokaust, a identifikujú sa so svojimi židovskými koreňmi.⁵ Sedem informátorov z tejto vzorky má židovský pôvod podľa *Halachy* (majú matku Židovku), z toho piati majú oboch rodičov Židov a dvaja informátori majú židovské korene z otcovej strany. Každý z nich má vysokoškolské vzdelanie a všetci pochádzajú z Bratislavy, alebo sa po objavení ich židovských koreňov, či už po kratšej alebo dlhšej dobe, začali zúčastňovať na komunitnom živote v židovskej náboženskej obci (ŽNO) v Bratislave alebo na aktivitách Slovenskej únie židovskej mládeže (SÚŽM).⁶

Citácie ich výpovedí použité v tejto štúdii pochádzajú z nahrávok formálnych rozhovorov alebo mojich prepisov (so súhlasom informátorov). Všetky mená boli zmenené tak, aby nebolo možné osobu identifikovať. Nutnosť anonymizácie – a taktiež jej dôležitosť v očiach našich respondentov – zvýrazňuje význam tohto článku a podporuje jeho argument.

Nasledujúce tri časti textu opisujúce zážitky tretej povojnovej generácie slovenských Židov poukazujú na vzťah medzi poznaním, viditeľnosťou alebo jej nedostatkom a vnímaním seba samého. V tomto článku sa zameriam na skúsenosť odhalenia rodinného tajomstva, na snahy o porozumenie toho, prečo bolo taký dlhý čas pred mladými Židmi ukrývané ich rodičmi a starými rodičmi. Sledujem, ako sa s novou informáciou o ich židovstve mladí ľudia učia žiť a čo pre nich znamená. Touto diskusiou prispievam k antropológii príbuzenstva a pamäti, k štúdiu medzigeneračných vzťahov a prenosov, ako aj tajomstiev v kontexte neistoty, pocitu nebezpečenstva a politických zmien, a tiež ku židovským štúdiám vo všeobecnosti. Poukazujem na temnejšiu stránku príbuznosti (Carsten 2013; Lambek 2013), ktorá vytvára nielen inklúziu, ale aj hierarchiu a vyčleňovanie. Táto ambivalentnosť je viditeľná práve v momentoch, keď je rodinný prenos informácií vedome prerušený. V nasledujúcom texte ukážem, akú majú stratégie opatrného zahaľovania a tajomstvá produktívnu úlohu v navigovaní „odlišnosti“ slovenských Židov, a to tak ako na verejnosti, ako aj v kruhu blízkej rodiny.

Odhalenie rodinného tajomstva

„Pamätám si na ten moment, ako by to bolo včera. Bola som veľmi zmätená.“ Pre Kláru bolo zistenie o jej židovskom pôvode veľkým prekvapením. „Dozvedela som sa, že som Židovka, od môjho spolužiaka v škole. Pre neho to bola náhoda, samozrejme.“ V rozpakoch Klára vysvetľovala ďalej: „Celej triede povedal, že Židovka Sekvojová si vezme Žida Steinera. Ten Steiner bol náš spolužiak, ktorý mal židovsky znejúce meno, ale asi nebol Žid.“ Po zamyslení dodala: „Stále neviem, ako mohli vedieť o mne.“ Keď sa Klára vrátila v ten deň domov a vyrozprávala, čo sa v škole dialo, rodičia jej povedali, aby zabudla na „také hlúposti“. Po niekoľkých mesiacoch sa však táto otázka znovu vynorila, keď sa Klárina staršia sestra Júlia vrátila zo školy s tým, že jej spolužiak povedal, že je Židovka. Dožadovaním sa pravdy Júlia nástojila na vysvetlení.

Až v tom momente sa ich rodičia rozhodli, že nastal čas povedať svojim dcéram pravdu. Písal sa rok 2000 a Klára mala pätnásť rokov. „Usadili nás pri kuchynskom stole a povedali nám, kto sme. Že sme naozaj Židia.“ Klára tomu nemohla uveriť. „Dozvedeli sme sa, že naši rodičia pochádzajú z čisto židovských rodín, že naša stará mama prežila vojnu v úkryte a že veľká časť našej rodiny zahynula len preto, že boli Židia. Bolo to ťažké uchopiť.“ Spolu s touto informáciou dcéram rodičia povedali, aby o tom nikomu nerozprávali. „Mohlo by to veľmi ublížiť.“

Kým pre Kláru a Júliu prišla informácia o ich židovstve zvonku a bola následne potvrdená rodičmi, veľa mladých Židov sa o svojom pôvode dozvedelo od príbuzných. Veľmi často bol však aj v týchto prípadoch prítomný vonkajší impulz, ktorý motivoval rodičov, aby zverili túto informáciu svojim potomkom.

Bol rok 1988 a desaťročná Dagmar chodila do štvrtej triedy základnej školy. Jedného dňa sa na vlastivede učili o druhej svetovej vojne. „Nezmienili priamo slovo holokaust, ale povedali nám, že niečo zlé sa stalo nejakým ľuďom.“ Dagmar si spomína, ako sa v ten večer matky zvedavo spýtala: „Akí ľudia to boli?“ Vtedy sa jej matka – sama dcéra preživších holokaust – rozhodla opatrne vysvetliť „o čom to všetko bolo“ a že aj oni sú Židia. Ťažko hľadajúc odôvodnenie povedala svojej dcére, že „Židia boli iní, a preto ich ľudia nemali radi“. Pri rozpamätávaní sa na zmätenosť, ktorú cítila, Dagmar priznala, že „nevedela vtedy pochopiť, čo tým mama myslela“. „Mala som kamarátku Maďarku, a keď som sa spýtala, či aj ona je Židovka, mama povedala, že nie. Nevedela som, prečo tam bol rozdiel. Prečo jedni boli Židia a druhí nie.“ Po zamyslení Dagmar dodala: „Bola som vychovaná tak, že som nevedela o svojom židovskom pôvode, a bola som zmätená, prečo som iná.“

Dagmar bola jednou z mála mladých ľudí, ktorí sa o svojom židovstve dozvedeli ešte pred novembrom 1989. Väčšina mladých Židov na Slovensku, s ktorými som sa stretla, sa túto informáciu o ich dovtedy netušenej „odlišnosti“ dozvedela až po páde komunistického režimu. Tento trend bol v očiach generácie rodičov motivovaný politickou zmenou, ktorá priniesla pocit väčšej tolerancie a podporený tým, že ich deti dospeli do veku, keď už – podľa ich rodičov – mohli lepšie uchopiť, čo táto informácia znamená.

Stela mala v roku 1990 trinásť rokov, keď sa jej otec rozhodol povedať, že má z jeho strany rodiny židovské

korene. Bolo krátko po revolúcii a on cítil, že nadišiel správny čas podeliť sa o rodinnú históriu. Vysvetlil Stele, kde nájde komunitné centrum a že je na nej, či tam pôjde, alebo nie. „*Do ničoho ma nenútil. Dal mi informáciu a možnosť vybrať si, ako s ňou naložím.*“ Načasovanie otcovho prekvapujúceho oznámenia Stela vníma ako odkaz neistoty, v ktorej židovská minorita na Slovensku žila počas komunistického režimu. „*Počas komunizmu, podľa mňa, môj otec nevnímal ako bezpečné povedať dieťaťu o jeho židovských koreňoch. Po páde komunizmu, s otváraním hraníc a ľudskej mysle, už cítil, že mi o tom mohol povedať.*“ Otec jej tak vytvoril priestor, aby si ujasnila, ako sa cíti a vníma túto informáciu v kontexte jej „*zmiešaného rodinného zázemia*“. Pre Stelu táto informácia zmenila jej vnímanie seba samej a toho kam patrí. Začala sa postupne zúčastňovať na akciách ŽNO a SÚŽM.

Kým socializmus prostredníctvom sekularizačnej politiky odsunul náboženstvo do súkromnej sféry, židovstvo bolo skrývané aj z politických dôvodov. Niektoré boli motivované politikou predchádzajúceho fašistického režimu a skúsenosťami z holokaustu, ale udržiavané aj po komunistickom prevrate vo februári 1948 protizidovskými perzekúciami a sledovaním židovských rodín Štátnou bezpečnosťou (ŠtB).⁷ Odôvodnenia, ktoré figurujú v rozhodnutiach rodín povedať svojim potomkom o ich židovstve, kedy a akou formou, osvetľujú prepletenie príbuzenstva/príbuznosti s politikou a náboženstvom (pozri Carsten 2007a; Lambek 2013; Pine 2007). Napriek tomu, čo Stela označila ako „*otváranie [...] ľudskej mysle*“ a čo mnohí vnímali ako posun k väčšej tolerancii, dokonca aj po roku 1989, informácia o židovskom pôvode je na Slovensku aj naďalej poznatkom senzitívneho charakteru. Kvôli pocitu pretrvávajúcej politickej neistoty veľa židovských rodičov pokračovalo aj v demokratickom štáte vo využívaní stratégií opatrného zahaľovania, v snahe ochrániť svoje deti pred vedomosťou o ich „odlišnosti“. Dokonca aj vtedy, keď sa sami zapájali do spoločenského života židovskej komunity.

Alena sa o svojom židovstve dozvedela v roku 1995, keď mala desať rokov a našla knihu o judaizme. To motivovalo jej matku, aby odkryla svojej dcére tajomstvo, ktoré sa dovtedy celá rodina snažila nechať nevyslovené. Dcére vysvetlila, že ich rodina je „*trochu iná ako ostatné*“. Túto „odlišnosť“ predstavila v pozitívnom svetle a v kontexte multikulturalizmu. Malej dcére povedala, že

je „*jedinečná*“ a snažila sa demonštrovať hranice „*bezpečného priestoru*“, ktorý by nemala prekračovať. Alena spomína, že jej mama povedala, aby o tom nikomu nerozprávala. „*Nie preto, že by to bolo zlé – ale mama mi povedala, že iní by chceli byť ako ja a nemôžu.*“ Retrospektívne Alena dodáva: „*Mama sa bála, ako budem reagovať. Celá tá história sa stáva tvojou súčasťou.*“ Podľa nej v tom momente všetko pochopila a veci z jej detstva začali dávať zmysel.

Kým Alena žila v židovskom prostredí – obklopená rodinou a známymi, ktorí mali tiež židovský pôvod – bez toho, aby o svojom židovstve vedela, veľa mladých ľudí o ich židovských koreňoch nevedelo aj preto, že sa ich rodičia a starí rodičia rozhodli vyhnúť akýmkoľvek asociáciám so židovskou minoritou – či už zo strachu a pocitu nebezpečenstva, v dôsledku traumy a snahe zabudnúť na prežité hrôzy, kvôli povojnovému rozčarovaniu a strate viery alebo ešte predvojnovému trendu asimilácie (pozri aj Salner 2000) – a snažili sa splynúť s majoritou. O svojom židovstve a spomienkach na život pred holokaustom nerozprávali.

Dorota bola vychovávaná v ateistickom duchu. V roku 2005, v jej pätnástich rokoch, ju však začal fasciňovať judaizmus. Nevedela prečo, ale túžila navštíviť synagógu: „*Netušila som, ako sa tam môže nežidovka dostať, ale jedného dňa mi mamina kamarátka povedala, že ona má židovských známych, ktorí nám to tam môžu ukázať. Bola som nadšená.*“ Vtedy si Dorotin otec uvedomil, ako veľmi to jeho dcéru zaujíma a rozhodol sa jej zveriť rodinné tajomstvo. „*Povedal mi, že máme židovské korene, ale že to nemám brať nejako vážne. Len aby som vedela. Povedal to tak mimochodom. Ale pre mňa to bolo úplne wow.*“ Zrazu Dorota cítila, že pociť „inakosti“, ktorý vnímala od detstva, bol vysvetlený. „*Vždy som bola tmavšia než iné deti,*“ povedala Dorota a zdôraznila jej pociť fyzickej kontinuity, ktorý sa materializoval cez spojenie s jej novoobjaveným rodinným dedičstvom, poukazujúc na neverbálny aspekt naštrbujúci fungovanie tajomstva, ktoré malo zakryť jej „odlišnosť“. Avšak pre jej otca bola táto informácia najviac, čo bol ochotný zdieľať. Jeho rodičia prežili holokaust, ale nikdy o vojne nerozprávali. On sám sa oženil s nežidovkou a o svojom židovstve nehovoril nikdy predtým a ani potom. „*Dodnes neviem nič o jeho rodine*“, smutne poznamenala Dorota a dodala, „*uvidím, či sa niekedy dozviem viac o ich minulosti*“.

Neviditeľnosť rodinného židovstva

Po odhalení rodinného tajomstva sa mladí slovenskí Židia snažili porozumieť, prečo o židovstve vo svojich rodinách predtým nevedeli a ako ho ich rodičia a starí rodičia ukrývali. Pozerajú sa späť na svoje detstvo, mnohí sa usilovali nájsť aspoň nejaké prítomné známky židovstva a vytvoriť tak pre nich potrebný pocit kontinuity v kontexte nezrovnalostí a ruptúry, ktorú spoznanie rodinného tajomstva vytvorilo. Židovstvo ich rodín bolo však pred týmto momentom pre mnohých neviditeľné.

Po druhej svetovej vojne museli preživší, ktorí sa rozhodli vrátiť na Slovensko, nájsť spôsob ako skíbiť svoje židovstvo a zážitky vojnových rokov so snahou vybudovať si nový život (pozri Salner 2000). So spomienkami na to, ako šesťcípka hviezda pripevnená na šatstvo verejne zvýrazňovala ich „odlišnosť“ a s obavami z pokračujúcej diskriminácie, mnohí túžili po tom, aby ich židovstvo nebolo pre všetkých poznateľné.

Jednou zo stratégií, ktorú slovenskí Židia po holokauste využívali na prekryvanie „odlišnosti“, bola zmena priezviska. Elena a jej manžel, obaja preživší holokaust, si zmenili svoje priezvisko v 50. rokoch, keď Elena čakala ich prvé dieťa. Vníмали to ako dobrý čas „začať odznova“. Rozhodnutie zmeniť si priezvisko preživší odôvodňovali na jednej strane tým, že priezvisko, ktoré mali, bolo nemecké (a bolo im dané) a oni sami sa cítili viac súčasťou slovenského národa, a na strane druhej tým, že sa chceli vyhnúť novej ďalšej diskriminácii. „Môj otec po vojne povedal, že on už to nemecké meno nechce a s mamičkou vymysleli nové meno, ktoré znelo viac neutrálne,“ vysvetlila deväťdesiatštyročné Milena, rozpomätavajúc sa na snahu jej rodičov o začlenenie sa do spoločnosti po holokauste. Hoci sa môže zdať, že ľudia patria menám, ktoré nosia (Bodenhorn – vom Bruck 2006: 7; Scott 1998), jednotlivci majú do istej miery moc nad tým, nakoľko čitateľnými ich meno spraví a môžu ho použiť práve aj na zahalenie svojej identity jeho zmenou. Preživší si vyberali rôzne praktiky vytvárania nových mien. Často aj v rámci rodín jednotlivci volili iné priezviská a pretrhávali tak viditeľné rodinné väzby. Pre väčšinu však bolo dôležité, aby meno „znelo a vyzeralo čisto slovensky“, poznamenala Elena a zdôraznila ich snahu zapadnúť medzi majoritnú spoločnosť. Mená, tak ako masky, pomáhali preživším chrániť ich novobudovaný život po holokauste, zahalovaním bolestivej minulosti a asociácií so židovským pôvodom pred očami verejnosti, ale aj vlastných potomkov.

Aj keď boli priezviská často zmenené, mnohí preživší sa vrátili po vojne domov s nezmazateľnou pripomienkou toho, čo zažili – s tetovaním čísla z koncentračného tábora. Vytetované číslo pripomínalo násilnú dehumanizáciu, bolestivú stratu a pripísanú „odlišnosť“, veľa preživších sa ho preto snažilo zakryť aj pred svojimi najbližšími. „Ako dieťa som netušila, čo to mala stará mama na ruke,“ spomína Dagmar. Počas chladnejších mesiacov jej stará mama nosila dlhé rukávy a počas leta si preliepala tetovanie na ruke náplastou, aby si ho nikto nevšimol. Keď tento zvyk Dagmar spozorovala, chcela zistiť viac. „Kedykoľvek som sa jej spýtala na náplast, povedala mi len, že sa poranila. Nechcela, aby som o tom vedela.“ Až o pár rokov neskôr, keď sa Dagmar dozvedela o rodinnom židovstve, sa začala pýtať priamo. Hoci sa často pýtala starej mamy na podrobnosti zo života počas vojny, odpovede nepriechádzali. „Vždy mi len povedala, že mi povie neskôr. To už nestihla. Nechcela o tom vôbec hovoriť.“

Mlčať o zážitkoch z vojny a často aj o židovstve ako takom bola stratégia vyrovnávania sa s minulosťou a neistotou prítomnosti, ktorú mnoho preživších volilo. Hoci boli aj ľudia, ktorí o svojich zážitkoch chceli alebo možno potrebovali rozprávať, veľa preživších sa rozhodlo o bolestivej minulosti mlčať – chceli zabudnúť, ale aj chrániť svojich potomkov od ťarchy prežitého a potenciálneho antisemitizmu. Dorotini starí rodičia sa rozhodli o holokauste a ich židovstve vôbec nerozprávať. „Bolo to tajomstvo, ktoré tak dôsledne ukrývali, až sa báli, čo keby na to niekto prišiel. Myslím, že to im nepomohlo sa s tým, čo prežili, nijako vyrovnáť. Všetko to držali v sebe.“ Doteraz Dorota nevie, ako jej rodina prežila vojnu, ani ako žili pred ňou. Jej otca pokrstili a ona vyrastala nič netušiac.

Okrem využívania stratégie ticha sa mnoho preživších snažilo adaptovať do života majority. V niektorých prípadoch by sme mohli hovoriť o selektívnej inkorporácii rôznych zvykov a tradícií majoritnej spoločnosti, v iných o procese asimilácie (pozri Salner 2000). Krst bol často vnímaný ako prostriedok na zvýraznenie rovnakosti či „neodlišnosti“. Kláriní starí rodičia z oboch strán sa rozhodli svoje deti pokrstiť. Kým jej matku ako evanjeličku, jej otca ako katolíka. „Neboli vychovávaní ako kresťania, ale dali ich pokrstiť len tak pre istotu.“ Klára vyrastala v prostredí, kde sa o židovstve nerozprávalo vôbec. Keď ako dieťa prišla domov zo školy s „nepekným vtipom o Židoch“, rodičia jej povedali, aby také škaredé vtipy nerozprávala. „Ale nikdy mi nepovedali: ‚Nehovor tak, aj ty si Židovka.‘“

Snaha zatajiť židovstvo presahovala to, čo bolo zamľčané, a pretavila sa aj do rôznych aspektov každodenného správania. Pri retrospektívnom pohľade na svoje detstvo veľa mladých slovenských Židov pochopilo správanie ich predkov až v kontexte odhaleného rodinného tajomstva: „*Moja starká úplne potlačila jej židovstvo a všetko, čo by jej ho mohlo pripomínať, vytesnila.*“ Stelina stará mama sa po vojne rozhodla dať pokrstiť a vydala sa mimo židovskej komunity. „*Holokaust bol absolútne tabu. Nikto o ňom nehovoril. Keď sme pozerali televízor a nejaký program o vojne alebo holokauste naskočil, okamžite sa vypínal. Bez slov,*“ vysvetľuje Stela a dodáva: „*Nevedela som prečo, ale teraz už mi je to jasné. Je to veľmi citlivá téma.*“

Podobné zážitky má veľa mladých Židov na Slovensku. Snažia sa porozumieť, prečo ich rodičia a starí rodičia pred nimi tajili pre nich takú dôležitú informáciu o tom, kto sú, odkiaľ pochádzajú a kam patria. Mnohí zdieľajú Klárinu interpretáciu ich dôvodov, keď hovoria o tom, že „*doma nikto nikdy o judaizme nehovoril. Po fašizme sme mali socializmus, ktorý z toho spravil tabu. Možno preto nám o tom nepovedali.*“

Počas socializmu však holokaust nebol tabu len v mnohých židovských rodinách, ale aj na úrovni spoločnosti (pozri Salner 2020; Vrzgulová 2020). Kým pre preživších bol bolestivou spomienkou na hrôzy, ktoré prežili, pre štát predstavoval nepohodlnú minulosť. Holokaust tak ako aj téma vojnového slovenského štátu sa v bývalom Československu stali verejným tabu, „*ako problematická časť nedávnej minulosti sa nestali predmetom kolektívneho spomínania na Slovensku,*“ uvádza Monika Vrzgulová (2020: 19). „*Predovšetkým osudy židovských obyvateľov krajiny počas holokaustu, ale aj informácie o nekomunistickom protifašistickom odboji či o vojnovom slovenskom štáte vôbec boli témou, o ktorej sa verejne nehovorilo, vedci ju takmer neskúmali, mladí ľudia na hodinách dejepisu sa o nej neučili*“ (tamtiež).

Cez elimináciu tejto témy v spoločnosti, spolu s antisionistickým postojom a perzekúciami (Heitlinger 2006), štát svojím spôsobom motivoval aj jej zatajovanie v súkromnej sfére domova. Rodičia a starí rodičia na jednej strane nechceli rozprávať o bolestivej minulosti a blížkyh, o ktorých prišli, na strane druhej bolo ich mlčanie často podnietené pocitom nebezpečenstva a neistoty, a vnímaním hrozby diskriminácie, ktorú informácia o židovstve podľa nich v spoločnosti naďalej predstavovala.

Pri rozpomínaní sa na rôzne antisemitské reakcie v jej okolí počas socializmu, ale aj po ňom, mi Klárina matka Veronika vysvetlila, že každý takýto prejav ju znovu ubezpečil o tom, že sa o svojom židovstve nemôže nikomu zveriť. Spolu s manželom sa rozhodli, že ich židovstvo radšej zataja pred známymi, kolegami, ale aj pred svojimi deťmi. „*Mysleli sme, že bude lepšie, keď o tom nebudú vedieť. Je to tak jednoduchšie.*“ Pocit nebezpečenstva a pretrvávajúceho antisemitizmu ich motivoval nielen k mlčaniu, ale aj k inkorporácii miestnych kresťanských tradícií – ako napríklad slávenie veľkonočných a vianočných sviatkov – do ich života. „*Žili sme normálny život. Nie židovský, ale normálny, ako všetci ostatní.*“

Zvyk zdobená vianočného stromčeka a slávania Vianoc bol počas socializmu, ale aj po ňom, súčasťou života mnohých židovských rodín. Veľa rodičov to vysvetľovalo tým, že Vianoce sú „*pekný sviatok*“ a nechceli, aby sa ich deti „*cítili iné, ako ich spolužiaci*“. Keď vyrastala, Klára netušila, čo je to *Chanuka*, má však hrejivé spomienky na to, ako celá rodina zdobí vianočný stromček, jej mama pečie sviatočné koláče a darčeky sú nachystané pod stromčekom.⁸ Pre mnohých rodičov a starých rodičov však tento zvyk prinášal aj spôsob, ako v kontexte socio-politickej neistoty demonštrovať svoju rovnakosť alebo „ne-odlišnosť“. Kým aspekty potenciálne prezradujúce židovstvo – ako napríklad tetovanie z koncentračného tábora – sa zakrývali, vyzdobený vianočný stromček sa zvykol umiestniť do okna tak, aby bol viditeľný z ulice a zreteľne ukázal žiadanú rovnakosť susedom, návštevam a okoloidúcim. Na tento zvyk zakrývania „odlišnosti“ ukazovaním rovnakosti si spomína aj Klárin rovesník Samuel, ktorý sa o svojom židovstve dozvedel v roku 1990, keď mu jeho mama a stará mama porozprávali o rodinnej histórii: „*Keď som dospieval, nie že by sa to veľmi zmenilo, neboli žiadni Židia a tí, ktorí boli Židia, sa tvárili, že nie sú Židia. Každý mal vianočný stromček na viditeľnom mieste. Ľudia sa báli, že ich susedia udajú, že sú Židia.*“

Motivácie preživších a generácie ich detí za týmito stratégiami opatrného zahaľovania poukazujú na ich obavy spojené s nebezpečenstvom, ktoré môže informácia o židovstve priniesť. Rôzne praktiky zahaľovania „odlišnosti“ a mlčania slúžili ako prostriedok starostlivosti o rodinu a jej ochranu. Pre tretiu povojnovú generáciu však objavenie rodinného tajomstva prinieslo zmätenosť a potrebu dozvedieť sa viac.

stojom jej rodičov, ktorí sami stále, viac ako tridsať rokov po páde komunistického režimu, svoj židovský pôvod nekomunikujú. Dôležitosť zachovania neviditeľnosti tejto „odlišnosti“ bola podporená pocitom nebezpečenstva, ktorý jej rodičia, tak ako rodičia mnohých slovenských Židov, preniesli cez stratégie opatrného zahaľovania na svojich potomkov. Navzdory silnejúcej židovskej identite Klárina rodina stále slávi Vianoce a o židovstve sa mimo domova a priestoru židovskej komunity nerozpráva.

Asociácia strachu a obavy z diskriminácie spojené s prezradením informácie o židovstve a nevyhnutnosť opatrnosti však boli typické aj v rodinách, kde židovstvo pred mladými ľuďmi nikdy nebolo skrývané. Hoci boli vedení k hrdosti na svoje korene a dedičstvo ich predkov, rodičia a starí rodičia im pripomínali, aby o tom nikomu nerozprávali. Teodor a Barbora, obaja narodení v 80. rokoch, vyrastali v rodinách, kde sa dodržiavali židovské tradície, ale mimo domova bola ich identita opatrne stráženým tajomstvom. „*Celý život sa bojím, že na to niekto príde,*“ zdôveril sa Teodor a dodal, že svoje židovstvo vždy vnímal ako „*hendikep*“.

Pre slovenských Židov z tretej povojnovej generácie – či s vedomím o svojom židovstve vyrastali, alebo sa o ňom len dozvedeli neskôr – je ich identita prepletená s obavami a pocitmi neistoty. Obávajú sa nielen diskriminácie na úrovni vzťahov verejných, ale majú strach aj z toho, aký dopad by informácia o ich židovstve mala na ich súkromné vzťahy – či už priateľské, kolegiálne alebo partnerské (pozri Ockova 2020).

Tieto obavy sčasti pramenia z uvedomovania si transformačnej sily tejto informácie, ktorej efekt mladí Židia sami zažili po odkrytí rodinného tajomstva, z časti z vnímania jej politického (a v kontexte zážitkov ich rodín vyčleňujúceho) charakteru. Kým informácia o tom, odkiaľ človek pochádza, vzťahy vytvára (Strathern 1999; Carsten 2007b), stratégie slovenských Židov taktiež ukazujú, že jej zamlčanie alebo utajenie môže byť produktívne v udržiavaní vzťahov, ktoré by mohli byť ohrozené práve touto informáciou. V snahe nenechať vnímanú „odlišnosť“ ovplyvniť ich vzťahy, aspoň kým sa dostatočne neprehľbia, väčšinou títo mladí ľudia o svojom židovstve na verejnosti nerozprávajú, jeho znaky neukazujú a svoj život kompartmentalizujú. Svoju „odlišnosť“ navigujú podobne ako ich predkovia, asociujúc ich židovskú

identitu s bezpečným priestorom a ľuďmi, ktorí o nej môžu vedieť, v kontraste s neistým majoritným priestorom, v ktorom je lepšie, aby bolo židovstvo neviditeľné.

Vzhľadom na politický charakter tejto informácie a tiež spôsob, akým im bola predstavená, títo mladí slovenskí Židia – vytvárajúc rozdiel medzi tajomstvami, ktoré ich rodina držala pred nimi samými a tými, ktoré drží pred nežidmi – vnímajú utajovanie ako nevyhnutné. Vo svojom každodennom živote využívajú stratégie opatrného zahaľovania, do ktorých boli iniciovaní ich rodičmi a starými rodičmi.

Záver

Pri sledovaní spôsobu, akým sa vybraná vzorka siedmich mladých slovenských Židov, príslušníkov tzv. tretej povojnovej generácie, dozvedela o svojom židovstve odkrytím rodinného tajomstva až neskôr v ich živote, a toho, čo pre nich toto zistenie znamenalo, tento článok ukazuje konštitučnú silu tejto informácie. Novozískaná informácia o ich židovstve ovplyvnila ich vnímanie seba samých, toho kam patria a ich vzťahy. Transformačná moc tejto vedomosti spočíva na jednej strane v tom, že bola dlhú dobu utajovaná najbližšími, a na strane druhej v tom, že simultánne komunikuje informáciu príbuzenskú, náboženskú a politickú. Vnímanie tejto senzitívnej informácie vo svetle rodinných spomienok a zážitkov z čias holokaustu a socialistických perzekúcií prinieslo mladým Židom pocit vyčlenenia a potrebu znovu definovať kategórie „my“ a „oni“.

Práve táto vnímaná senzitivita informácie o židovstve a sila, ktorú má nielen pre vlastný pocit príslušnosti, ale aj pre potenciálnu vonkajšiu diskrimináciu, motivuje veľa ľudí k zakrývaniu ich „odlišnosti“. V snahe ochrániť svojich potomkov – či už s vedomosťou o ich židovstve vyrastali alebo im o ňom povedali až po odkrytí tajomstva – starí rodičia a rodičia vedú svoje vnúčatá/deti k tomu, aby o ich „inakosti“ nikomu nerozprávali. Sami využívajú rôzne stratégie opatrného zahaľovania a iniciujú aj tretiu povojnovú generáciu slovenských Židov do praktík opatrnosti a neviditeľnosti. Tajomstvá, formy utajovania a stratégie zahaľovania zohrávajú veľmi dôležitú a produktívnu úlohu tým, že umožňujú slovenským Židom navigovanie ich „odlišnosti“ v kontextoch, ktoré nie sú vnímané ako bezpečné.

POZNÁMKY:

1. Milena je preživšia holokaust, ktorá sa narodila v roku 1929. Spomínaný oral history projekt bol realizovaný vtedajšou Shoah Foundation (súčasnou USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education).
2. Pojem židovstvo pre účely tohto článku používam tak, ako ho vnímali moji respondenti – a teda ako pojem označujúci židovský pôvod aspoň po jednom starom rodičovi. Táto inkluzívna definícia je v súlade so stanovami Slovenskej únie židovskej mládeže, určujúcimi podmienky jej členstva, a štátu Izrael v kontexte Zákona návratu alebo tzv. práva návratu (pre viac pozri Heitlinger 2006; Ockova 2020).
3. Procesom identifikácie so židovstvom – tak ako aj procesom vytvárania, udržiavania a prechádzania hraníc medzi židovskou komunitou a majoritnou spoločnosťou, ale aj rôznych skupín v rámci komunity – sa detailnejšie venujem inde (pozri Ockova 2020).
4. Pojmom židovská komunita rozumiem širšie ponímanú skupinu ľudí, ktorí sa identifikujú ako Židia. Zahŕňam do nej členov židovskej náboženskej obce v Bratislave, ako aj členov iných židovských organizácií (napr. Slovenskej únie židovskej mládeže, Klubu seniorov, The Hidden Child a iných), ale aj ľudí, ktorí nie sú oficiálnymi členmi týchto organizácií, ale majú židovský pôvod aspoň po jednom starom rodičovi a sami sa vnímajú ako súčasť tejto komunity.
5. Táto identifikácia môže mať rôzny charakter – od religiózneho cez etnický až po kultúrny či sociálny. Podrobnejšie sa jej formám a dopadom na každodenný život venujem inde (pozri Ockova 2020).
6. Moja výskumná vzorka teda pozostáva z ľudí, ktorí po odhalení rodného tajomstva – nech už im to trvalo mesiace alebo roky – nejakým spôsobom našli cestu k židovskej komunite alebo boli jej súčasťou od narodenia. Vzhľadom na socio-politický kontext a pretrvávajúci pocit neistoty, ale aj snahy o asimiláciu, je pravdepodobné, že je mnoho ľudí, ktorí o svojich židovských koreňoch stále nevedia.
7. Hoci na začiatku mnoho Židov vnímalo nový politický režim v pozitívnom svetle, dúfajúc v hlásanú rovnoprávnosť a potlačenie antisemitizmu, čoskoro boli zjavné určité limity (Salner 2008). Nadšenie z komunistického režimu sa rozplynulo už začiatkom 50. rokov, keď bol sionizmus označený ako protištátna ideológia. Sledujúc politické procesy, znárodňovanie židovského kolektívneho majetku a zákazy rituálnej porážky dobytká, a vnímajúc protizhidské akcie a sledovanie (napr. v rámci akcie Pavouk), židovská komunita pocítovala narastajúci tlak a antisemitizmus (Heitlinger 2006; Jelínek 2009; Bumová 2006; Salner 2000; Ockova 2020). Pociť neistoty prameniacy zo socio-politickej situácie značne prispel k opisovaným stratégiám opatrného zahaľovania a ovplyvnil medzigeneračný prenos židovstva na Slovensku (Ockova 2020; Salner 2000, 2011; Heitlinger 2006).
8. Chanuka je sviatok svetiel, ktorý sa slávi osem dní a, začínajúc 25. kislea, pripadá buď na prelom novembra a decembra alebo na december, a v niektorých rokoch sa kalendárne prekrýva s obdobím osláv kresťanských Vianoc (pre viac pozri Nosek – Damohorská 2011: 241 – 248).

LITERATÚRA:

- Abram, Ido 2005: "The Mystery of Jewish Identity." *Stichting Leren* [online] [cit. 23. 9. 2010]. Dostupné na: <http://www.stichtingleren.nl/downloads/Schijf_van_5k_-_IdoAbramrevised211105-reactiel-dofinal_-_7dec05.pdf>.
- Bodenhorn, Barbara – vom Bruck, Gabriele 2006: 'Entangled in Histories': An Introduction to the Anthropology of Names and Naming. In: vom Bruck, Gabriele – Bodenhorn, Barbara (eds.): *The Anthropology of Names and Naming*. Cambridge: Cambridge University Press: 1 – 30.
- Bumová, Ivica 2006: ŠtB a židovská mládež (na príklade západoslovenského kraja v rokoch 1969 – 1980). In: Salner, Peter (ed.): *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Zing Print. 67 – 100.
- Carsten, Janet 2000: 'Knowing Where You've Come from': Ruptures and Continuities of Time and Kinship in Narratives of Adoption Reunions. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 6 (4): 687 – 703.
- Carsten, Janet 2007a: Introduction: Ghosts of Memory. In: Carsten, Janet (ed.): *Ghosts of Memory: Essays on Remembrance and Relatedness*. Oxford: Blackwell: 1 – 35.
- Carsten, Janet 2007b: Constitutive Knowledge: Tracing Trajectories of Information in New Contexts of Relatedness. *Anthropological Quarterly* 80 (2): 403 – 426.
- Carsten, Janet 2013: What Kinship Does – and How. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3 (2): 245 – 251.
- Das, Veena 1995: *Critical Events: An Anthropological Perspective on Contemporary India*. New Delhi: Oxford University Press.
- Das, Veena 2007: *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary*. London: Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Dencik, Lars 2006: 'Homo Zappiens': A European-Jewish Way of Life in the Era of Globalisation. In: Lustig, Sandra – Leveson, Ian (eds.): *Turning the Kaleidoscope*. New York; Oxford: Berghahn Books: 79 – 105.
- Feuchtwang, Stephan 2007: Belonging to What? Jewish Mixed Kinship and Historical Disruption in Twentieth-Century Europe. In Carsten, Janet (ed.): *Ghosts of Memory: Essays on Remembrance and Relatedness*. Oxford: Blackwell: 150 – 171.
- Feuchtwang, Stephan 2011: *After the Event: The Transmission of Grievous Loss in Germany, China and Taiwan*. New York: Berghahn Books.
- Gažovičová, Tina 2011: Rôznorodá židovská identita tretej poholokaustovej generácie. In: Salner, Peter (ed.): *Premeny židovskej identity po holokauste*. Bratislava: Ústav etnológie SAV: 87 – 129.
- Hamar, Eleonóra 2008: *Vyprávěná židovství. O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Praha: SLON.
- Heitlinger, Alena 2006: *In the Shadows of the Holocaust and Communism: Czech and Slovak Jews since 1945*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Hirsch, Marianne 2008: The Generation of Postmemory. *Poetics Today* 29 (1): 103 – 128.
- Jelínek, Andrej Ješajahu 2009: *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavatelství Jána Mlynárika.

- Jones, Graham M. 2014: Secrecy. *Annual Review of Anthropology* 43: 53 – 69.
- Kamenec, Ivan 1991: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa.
- Kamenec, Ivan 2002: Priebeh a formy holokaustu na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: Franek, Jaroslav – Kamenec, Ivan – Salner, Peter: *Prednášky o dejinách a kultúre Židov*. Bratislava: Road: 14 – 24.
- Kidron, Carol A. 2009: Toward an Ethnography of Silence: The Lived Presence of the Past in the Everyday Life of Holocaust Trauma Survivors and their Descendants in Israel. *Current Anthropology* 50 (1): 5 – 27.
- Klein-Pejšová, Rebekah A. 2009: "Abandon Your Role as Exponents of the Magyars": Contested Jewish Loyalty in Interwar (Czecho) Slovakia. *Association for Jewish Studies Review* 33 (2): 341 – 362.
- Klein-Pejšová, Rebekah A. 2015: *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lambek, Michael 2013: Kinship, Modernity, and the Immodern. In: McKinnon, Susan – Cannell, Fenella (eds.): *Vital Relations: Modernity and the Persistent Life of Kinship*. Santa Fe: School of Advanced Research Press: 241 – 260.
- Leichtová, Beata 2006: Formovanie židovskej identity u detí a mládeže po roku 1989. In: Salner, Peter (ed.): *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Zing Print: 137 – 156.
- Mars, Leonard 2000: Anthropological Reflections on Jewish Identity in Contemporary Hungary. In: Kovács, András (ed.): *Jewish Studies at the Central European University*. Budapest: Central European University Press: 157 – 169.
- Nosek, Bedřich – Damohorská, Pavla 2011: *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum.
- Ockova, Katarina 2020: *Being and Becoming Jewish: Kinship, Memory, and the Politics of Jewishness in Post-Socialist Slovakia*. PhD thesis. Edinburgh: University of Edinburgh.
- Pine, Frances 2007: Memories of Movement and the Stillness of Place: Kinship Memory in the Polish Highlands. In: Carsten, Janet (ed.): *Ghosts of Memory: Essays on Remembrance and Relatedness*. Oxford: Blackwell: 104 – 125.
- Salner, Peter 1997: *Prežili holokaust*. Bratislava: Veda.
- Salner, Peter 2000: *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Zing Print.
- Salner, Peter 2008: *Premeny židovskej Bratislavy*. Bratislava: Marenčin PT.
- Salner, Peter 2011: Identita detí holokaustu a ich rodičov. In: Salner, Peter (ed.): *Premeny židovskej identity po holokauste*. Bratislava: Ústav etnológie SAV: 54 – 86.
- Salner, Peter 2017: Mlčať? Hovoriť? Formy medzi-generačného odovzdávania skúseností o holokauste v židovských rodinách. In: Vrzgulová, Monika – Voľanská, Ľubica – Salner, Peter (eds.): *Rozprávania a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava: VEDA: 86 – 109.
- Salner, Peter 2020: Spomíname. Ale kto, ako a dokedy? Diverzifikácia pripomínania holokaustu na Slovensku po roku 1989. In: Salner, Peter (ed.): *Holokaust okolo nás: Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania*. Bratislava: Marenčin PT: 99 – 173.
- Scott, James C. 1998: *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, London: Yale University Press.
- Simmel, Georg 1906: The Sociology of Secrecy and of Secret Societies. *American Journal of Sociology* 11 (4): 441 – 498.
- Strathern, Marilyn 1999: *Property, Substance, and Effect: Anthropological Essays on Persons and Things*. London: Athlone Press.
- Vrzgulová, Monika 2017: Hovory medzi sebou a o sebe. In: Vrzgulová, Monika – Voľanská, Ľubica – Salner, Peter (eds.): *Rozprávania a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava: VEDA: 46 – 85.
- Vrzgulová, Monika 2020: Stále ťažké spomínanie? Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania na súčasnom Slovensku. In: Salner, Peter (ed.): *Holokaust okolo nás: Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania*. Bratislava: Marenčin PT: 15 – 97.
- Welzer, Harald – Mollerová, Sabine – Tschuggnallová, Karoline 2010: *„Můj děda nebyl nácek“. Nacizmus a holokaust v rodinné paměti*. Praha: Argo.

Summary

“Don’t Tell Anyone”: Family Secrets, Sense of Uncertainty, and Navigating “Otherness” Among the Jewish Minority in Slovakia

Many young Slovak Jews, belonging to the third post-war generation, learned about their Jewishness only later in their lives, when outer triggers – whether a classmate’s comment or a history lesson about the Holocaust – raised questions to which they received unexpected answers at home. This study focuses on family secrets and their productivity, and on social taboos on information about Jewish descent, in the context of perceived insecurity across three generations of Slovak Jews. Exploring how young people discovered their Jewishness and how it was presented to them by their closest kin – who had previously kept it secret from them – along with the warning not to tell anyone about it, this study shows the formative power of this information for a sense of self, as well as for their relations to others. Based on ethnographic fieldwork among the Jewish community in Bratislava, the author shows how contemporary young Jews – the grandchildren of Holocaust survivors – navigate their uncovered family secret, and how they negotiate the disruption in the continuity of their life stories and the intergenerational transmission of uncertainty and mistrust, which encourages the use of strategies of careful concealment of “otherness”, affecting their everyday life and relationships.

Key words: Secret; taboo; family; memory; Jewishness; uncertainty; (mis)trust; Jews in Slovakia.